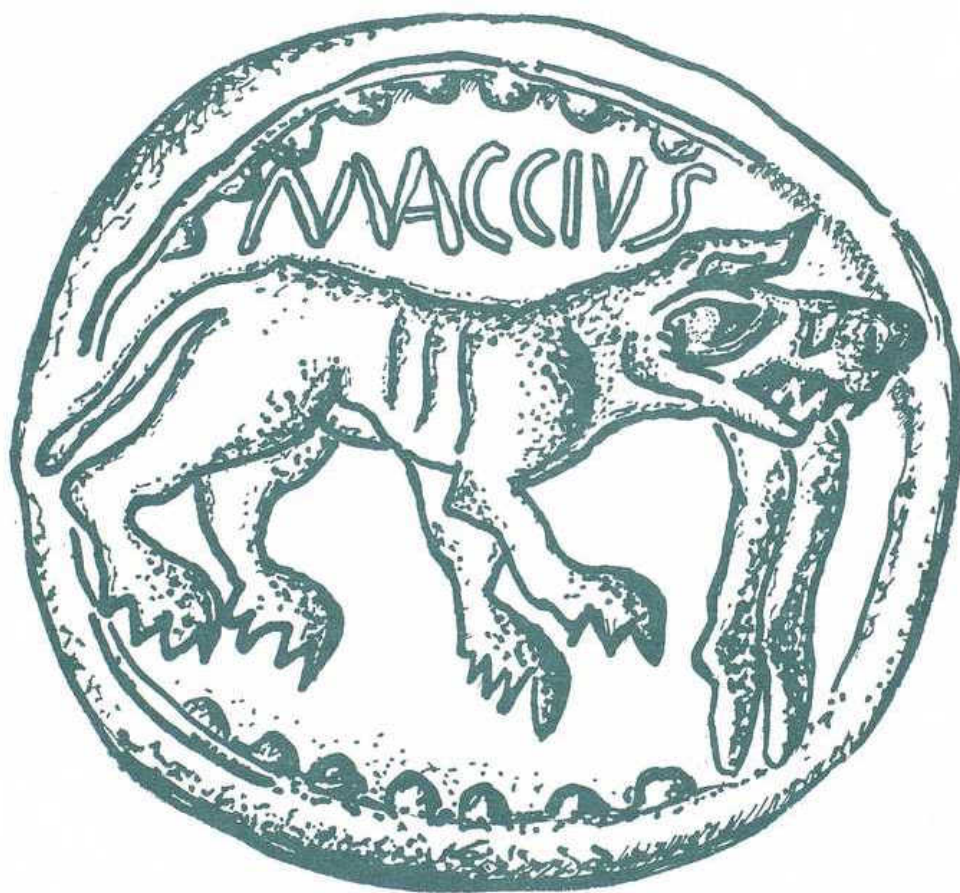

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU: T. PODOLINSKÁ: Odvrátená strana bratislavskej keltskej mince
s legendou MACCIVS
J. RYCHLÍK: Obecné zákonitosti vývoje národů a vztahů mezi nimi
L. FALŤANOVÁ: Zvyky pri predaji a kúpe domácich hospodárskych
zvierat
A. BEDNÁR: Slovenská balada II.
A. BITUŠÍKOVÁ: A brief history of the Jewish community
in Banská Bystrica

Na obálke:

1. strana: Reverz bratislavskej keltskej mince s legendou MACCIVS, nájdená v r. 1942.

4. strana: Averz bratislavskej keltskej mince s legendou MACCIVS.

K článku T. Podolinskej: Odvrátená strana bratislavskej keltskej mince s legendou MACCIVS.

Preklady Martin Styan

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

Electronic version accessible via Internet
URL://www.savba.sk/logos/journals/ap/

HLAVNÝ REDAKTOR

Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Martin Mešša, Ján Mjartan, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- P o d o l i n s k á**, Tatiana: Odvrátená strana bratislavskej keltskej mince s legendou **MACCIVS** 143
- R y c h l í k, Jan: Obecné zákonitosti vývoje národů a vztahů mezi nimi 159
- F a l f a n o v á**, Lubica: Zvyky pri predaji a kúpe domácich hospodárskych zvierat 168
- B e d n á r, Alfonz: Slovenská balada: Obsahová podstata a formálna stránka slovenskej tradičnej balady 188
- B i t u š í k o v á, Alexandra: A brief history of the Jewish community in Banská Bystrica (K histórii židovskej komunity v Banskej Bystrici) 202

DISKUSIA

- P o d o b a, Juraj: Niekoľko poznámok k diskontinuite vo vývoji slovenského poľnohospodárstva a etnologickeho myslenia 212

MATERIÁL Y

- L á b a d y o v á, Nora: Identita príslušníkov slovenskej menšiny v Biharskej župe v Rumunsku 225

ROZHLADY–SPRÁVY–GLOS Y

- Za Svetozárom Stračinom (Ondrej D e m o) 233
- Ján Podolák sedemdesiatročný (Magdaléna P a r í k o v á) 234
- Jubileum PhDr. Igora Krišteka, CSc. (Peter S l a v k o v s k ý) 237
- Jubileum PhDr. Milana Chlebanu (Zora V a n o v i č o v á) 238
10. Etnokartografické sympóziu Európsky kultúrny priestor – jednota v rozmanitosti (Juraj P o d o b a) 239
- Seminár "Ochrana kultúrneho dedičstva" v Salzburgu (Alexandra B i t u š í k o v á) 241
- Správa o činnosti Slovenskej spoločnosti pre štúdium náboženstiev pri SAV (František B e d n á r i k) 242

- Ako ďalej s edíciou Fontes? (Marta P a s t i e r i k o v á) 244

RECENZIE–ANOTÁCIE

- P. Mačala: Etnogenéza Slovanov v archeológii (Juraj P o d o b a) 247
- L. Dégh: Narratives in Society: A performer-centered study of narration (Gabriela K i l i á n o v á) 250
- Bode, W. K. H.: European Gastronomy (Rastislava S t o l i č n á) 252
- C. Crossick – H. G. Haupt: The petite bourgeoisie in Europe 1780–1914 (Monika V r z g u l o v á) 254
- V. Krawczyk-Wasilewska (Ed.): Ecology and Folklore II. (Hana H l ô š k o v á) 256
- Fieldwork and Footnotes (Jarmila P a l i č k o v á) 258
- I. Budil: Mytus, jazyk a kulturní antropologie (Rastislava S t o l i č n á) 259
- Bürgerliche Wohnkultur des Fin de siècle in Ungarn (Elena M a n n o v á) 261
- J. Michálek (Ed.): Spisy Pavla Jozefa Šafárika 4. Slovenský národopis (Hana H l ô š k o v á) 261
- A Guide to Historiography in Slovakia (Gabriela K i l i á n o v á) 262
- Z. Bútorová a kol.: Ona a on na Slovensku (Peter S a l n e r) 264
- J. Jančár: Strážnická ohlédnutí (Jarmila P a l i č k o v á) 266
- Žena ve městě (Peter S a l n e r) 266
- Národopisná revue 1990-1995 (Jarmila P a l i č k o v á) 267
- L. Štěpán – J. Vařeka: Klíč od domova (Jarmila P a l i č k o v á) 269
- E. Davidová: Cesty Romů (Zuzana K u m a n o v á) 270
- Anotácie 271

STUDIES

P o d o l i n s k á, Tatiana: The other side of the Celtic coin with the inscription MACCIVS from Bratislava..... 143

R y c h l í k, Jan: The general laws of development of nations and the relationships between them 159

F a l f a n o v á, Lubica: Customs associated with the sale and purchase of domestic economic animals 168

B e d n á r, Alfonz: The Slovak ballad: The content and formal aspect of the Slovak traditional ballad..... 188

B i t u š í k o v á, Alexandra: A brief history of the Jewish community in Banská Bystrica..... 202

DISCUSSION

P o d o b a, Juraj: Some remarks on discontinuity in the development of Slovak agriculture and ethnological thinking 212

MATERIALS

L á b a d y o v á, Nora: Identity of Slovak minority members in Bihar region in Roumania..... 225

HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

An obituary for Svetozár Stračina (Ondrej D e m o) 233

Ján Podolák is seventy (Magdaléna P a r í k o v á) 234

The anniversary of PhDr. Igor Krišteľ (Peter S l a v k o v s k ý) 237

The anniversary of PhDr. Milan Chlebana (Zora V a n o v i č o v á)..... 238

10. Ethnocartographic Conference European cultural space – unity in diversity (Juraj P o d o b a) 239

Seminar "Protection of culture heritage" in Salzburg (Alexandra B i t u š í k o v á)..... 241

Report on the activity of Slovak society for study of religions by SAV (František B e d n á r i k) 242

What to do with the book-edition Fontes? (Marta P a s t i e r i k o v á) 244

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS

ZVYKY PRI PREDAJI A KÚPE DOMÁCICH HOSPODÁRSKÝCH ZVIERAT

LUBICA FALŤANOVÁ

Mgr. Lubica Falťanová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

The contribution is concerned with the customs associated with the sale and purchase of domestic economic animals in Slovakia in the first half of the 20th century. It traces them in relation to several neighbouring countries, for example: Poland, Hungary and Moravia. The customs are studied in three parts, representing individual phases of the phenomenon. These are customary practices on leaving home with animals to go to the market, those connected with the act of selling and buying, and those associated with arrival home with newly bought animals. The contribution traces the spatial distribution of the customs and their functions.

V rámci domáceho chovu hospodárskych zvierat ako dôležitej súčasti ekonomického života vidieckeho obyvateľstva na Slovensku sa v roľníckych domácnostiach venovala patričná pozornosť ich kúpe a predaju. V 1.pol. 20.stor., ku ktorému sa príspevok viaže, sa nákup a predaj realizoval na tradičných, niekoľko storočí sa rozvíjajúcich dobytčích, konšských a ovčích trhoch, organizovaných v jednotlivých lokalitách niekoľkokrát do roka. Vytvárali spolu hustú sieť ekonomických centier, pokrývajúcich potreby odbytu a predaja vidieckeho, ale i mestského obyvateľstva.¹ Popritom sa vyskytoval i predaj „po maštaliach“, po domoch, najmä pri výkupoch dobytky špecializovanými kupcami. Udalosť predaja či kúpy domácich zvierat obsahovala osobitú štruktúru praktík a úkonov racionálneho a iracionálneho, zvykoslovného a kodifikovaného charakteru. Praktizovali sa už pred odchodom na jarmok v domácnosti, ale i cestou na jarmok, ďalej v rámci samotného kúpnopredajného aktu na jarmoku a po príchode s kúpeným zvieraťom domov. Na kúpu či predaj sa myslelo aj v časovom predstihu v súvislosti so zabezpečením predmetov, potrebných pri úkonoch zameraných na dosiahnutie niektorých efektov. Bohatý materiál k problematike kúpnopredajných praktík poskytuje doposiaľ nepublikovaný materiál z dotazníkových výskumov Etnografického atlasu Slovenska. Druhým základným východiskom pre spracovanie tejto otázky sú archívne materiály z dotazníkového výskumu Matice slovenskej z roku

1942.² Z vývinového hľadiska sú zaujímavé niektoré poznatky o stave rozšírenia a existencie sledovaného javu. Práve v tomto druhom materiáli sa na mnohých miestach konštatuje zánik zvykov v porovnaní s ostatnými zvykoslovnými celkami, čo dávajú autori odpovedi do súvislosti s ústupom poverových predstáv. V niektorých prípadoch sa upozorňuje na zriedkavosť výskytu existujúcich zvykov vzhľadom na socioprofesnú štruktúru obyvateľov príslušných vidieckych lokalít. Aj napriek týmto konštatáciám je materiál MS mimoriadne obsiahly, najmä preto, že z väčšej časti odpovede presahujú základné informácie k dotazníku a sú obšírnym, v mnohých prípadoch i literárnym opisom jednotlivých úkonov, čo však nestráca na ich faktografickosti.

K príspevku je potrebné ešte upozorniť na jeden zo spôsobov spracovania problematiky. Keďže vzhľadom na príslušné etnologické projekty sa zohľadňuje sledovanie kultúrnych javov v širších stredoeurópskych kontextoch, snažíme sa i tu, pokiaľ je to možné, upozorniť na stredoeurópske paralely v sledovanom komplexe prvkov.

Úkony pri odchode z domu

Úspešnosť predaja sa mala zabezpečiť viacerými racionálnymi i iracionálnymi praktickami realizovanými pri odchode s dobytkom z domu na jarmok. V krátkom období pred predajom sa majitelia sústredili na to, aby priaznivo pôsobil vzhľad zvierata a jeho správanie. Existoval celý rad racionálnych úkonov zameraných na úpravu jednotlivých častí tela dotvárajúcich optimálny zovňajšok a určujúcich požadované znaky, ako je vek zvierata, ťažnosť, u kráv dojivosť, ale i črty správania zvierata a pod. Predaj zvierata zvažovala celá rodina, vyčkával sa vhodný čas kvôli dobrému speňaženiu. Majitelia začali s prípravou vizuálnej stránky už 2-3 dni pred predajom, kvôli čomu nechali zviera odpočívať a nezapriahali ho, „lichva“ sa tesne pred predajom dobre krmila. V posledný deň pred predajom zviera celé poumývali, chvost vyčesali. Rohy pomastili a vyleštili. Charakteristické bolo i používanie niektorých drobných praktík bezprostredne pred predajom, ktoré na krátky, želateľný čas klamlivo dosahovali požadované znaky a správanie zvierat. Uchyľovali sa k drobným klamstvám – napr. koňovi dali napíť pálenky, aby bol krotký, kravám natreli deň pred predajom vemenou cibulou, aby vzbudili dojem dobrej „dojky“ (Zlatovce, okr. Trenčín). Starej krave rohy „orašpovali“ – „vyšmírglovali“ prstence na rohoch určujúcich vek zvierata, aby vyzerala ako mladá, jeden deň ju nedojili (Udiča, okr. Považská Bystrica). Kvôli omladeniu, určovaného podľa vonkajších znakov, dobytku opílili zuby na kratšie (Málinec, okr. Lučenec).

Ako je doložené z analyzovaných materiálov, značná časť praktík zameraná na zabezpečenie úspešnosti predaja mala iracionálny charakter. Iracionálne praktiky konkrétnej fázy – pri odchode z domu s dobytkom na jarmok – ktoré sú v príspevku roztriedené podľa spôsobu ich vykonávania a sledované podľa ich priestorového rozšírenia, sa vyskytovali v jednotlivých obciach v komplexe niekoľkých úkonov poverového charakteru. Samotný odchod má v tomto zmysle hlboký obradný náboj, na ktorom rôzne participovali jednotliví členovia rodiny.

Pokropenie dobytku svätenou vodou, prežehnanie dobytku, gazdu, nakreslenie kríža pred dobytkom, slovné požehnanie patrilo k všeobecne rozšíreným zvykom. Kým úkon pokrižovania vykonával muž, kropenie svätenou vodou bolo úlohou ženy-gazdinej. V niektorých obciach nešlo však len o pokropenie rukou, ale úkon mal zložitejšiu podobu. Napr. v okolí Trnavy gazdiná pri kropení trikrát obišla dobytok (Borová, okr. Trnava). V niektorých obciach severozápadného Slovenska sa kropilo aj pomocou čečiny (Dolná Tižina, okr. Žilina, EAS, Lazany, okr. Martin, EAS), prípadne sa krížik urobil i na čele dobytku (Lazany), alebo gazdiná pokropila dobytok svätenou vodou znakom kríža (Tajov, okr. Banská Bystrica, EAS).

Križ sa obyčajne nakreslil na zem bičiskom, paličkou na prahu maštale, pred mašťalou ešte pred vyvedením dobytkom z maštale, alebo sa urobil križ na zemi pred dobytkom na dvore, dobytok prežehnali pred vyvedením z brány, príp. sa križ naznačil rukou v smere cesty, v Slepčanoch (okr. Nitra) sa spravil križ pred dobytkom nohou. Vyskytoval sa aj slovný sprievod so želaním dobrého predaja: „Pán Boh pomôž“, „Bože, Bože, pomáhajže“ ap. Príklady sú z rôznych oblastí Slovenska: v Dobroči (okr. Lučenec, EAS) si gazda nadvihol klobúk a povedal „Pán Boh pomáhaj“, v Kátlovciach pri Trnave (okr. Trnava, EAS) si gazda zdvihol čiapku z hlavy so slovami: „Pán Ježiš Kristus, poď s nami, aby sme šťastlivo predali“. V Hačave (okr. Košice, EAS) na juhu východného Slovenska si rodinní príslušníci klakli pred dobytok, pričom vyslovili želanie: „By nam Pambuh pomih šťastlivo ťa prodaty“ a vypravádzali hospodára so želaním šťastia pri predaji.

Ako vyplýva z atlasových materiálov, ale i z výsledov matičného výskumu, v štruktúre úkonov na zabezpečenie úspešného predaja sa pomerne frekventovane vyskytovalo obsypávanie dobytkom rôznymi surovinami – soľou, trieskami, smeťami, hlinou, popolom. Úkon sa vyskytoval v rôznych modifikáciách – suroviny sa sypali za dobytkom, okolo dobytkom, v mašťali, na dvore, príp. i cestou na jarmok či na jarmoku. Zvyk sa diferencoval podľa jednotlivých oblastí Slovenska (mapa 1). Nielen výsledky výskumov Etnografického atlasu, ale aj materiál z dotazníkov Matice slovenskej poukazujú na zvýšenie intenzity výskytu úkonov so smerovaním na východné Slovensko. Na západnom a strednom Slovensku sú zachytené sledované zvyky v niekoľkých obciach, na východnom Slovensku tvorili kompaktný celok, najmä v severnej časti Šariša, Zemplína a Užhorodskej župy. Vykonávanie týchto zvykov malo spoločného menovateľa – išlo o praktiky, ktoré podľa princípu mágie podobnosti mali zabezpečiť čo najväčší počet kupcov. Napr. v Dražovciach (okr. Nitra, EAS) pri Nitre gazdiná vysypala na kravu smeti z lopaty so slovami: „Aby bolo toľko kupcov ako smeti“. V Špačinciach (okr. Trnava) zase hodili na dvore na dobytok drevené triesky, podľa počtu zachytených na dobytku predpovedali počet kupcov. Iná podoba zvyku bola zaznamenaná v Udiči (okr. Považská Bystrica) na Kysuciach: len čo krava obrátila hlavu od žlabu, posypali ju smeťami alebo mravcami, aby sa neodniesol úžitok z domu trikrát hnojom posypali v mašťali to miesto, na ktorom krava stála. V Jablňovciach (okr. Levice, EAS) sa mala hojnosť záujemcov o kúpu dosiahnuť obsypaním kravy soľou – „Keľko krupcov, teľko kupcov“. V iných obciach zase sa soľ využívala pre jej chuťové vlastnosti a obľúbenosť v jedle: v Žibritove (okr. Zvolen, EAS) dobytok posypali soľou „aby sa míňal ako soľ“. V Cigelke (okr. Bardejov, EAS) dobytok obsypali soľou, „žeby kupci litali naňho, jak statok na soľ“.

Dobytok sa obsypával i cestou na jarmok. V tomto prípade bolo dôležité, aby bol úkon vykonávaný na moste. Ako je doložené i z inej oblasti zvykov pri predaji dobytkom, aj tu sa dbalo na to, aby išlo o prvý most na ich ceste na jarmok. V Dlhom Poli (okr. Žilina, EAS) na Kysuciach, keď žena išla predať kravu, na prvom moste nabrala do hrste hlinu, hodila na dobytok a povedala: „Tak jak ja nemožem bez teba prejsc, tak aby nigdo neprešiel podaromne vedľa mňa“. Piesok z prvého mosta bol dôležitý aj v Čiernych Kľačanoch (okr. Nitra), v inej lokalite bolo dôležité, akým spôsobom sa piesok hodil – vo Veľčiciach (okr. Nitra) z prvého mosta nabrali piesok do ruky, spakruky hodili na dobytok, „aby bolo toľko kupcov, koľko zrníek spadlo na dobytok“. Iná obmena v súvislosti s mostom bola zaznamenaná v Dolnej Lehote (okr. Banská Bystrica, EAS), kde cestou na jarmok zobrali z každého mosta smeti a vysypali ich na jarmoku okolo seba.

Čo sa týka smeti alebo hlíny, existovali i ďalšie predpísané zdroje, odkiaľ a akým spôsobom mali byť získané a použité. Na strednom Slovensku ide o niekoľko príkladov, keď smeti mali byť z izby – V Dolnom Hričove (okr. Žilina) na Považí, v Nižnej (okr. Dolný Kubín) na Orave, v Novohrade v Málinci (okr. Lučenec), v Lešti (okr. Zvolen) izbu gazdiná zamietla „nakriž“, smeti zmietla z každého kúta a vysypala ich za dobytkom. Smetie sa pou-

žívalo na obhadzovanie dobytká i v niekoľkých obciach Spiša a Šariša. Získaný bol aj údaj, podľa ktorého hlina musela byť spod pravej podošvy gazdu (Pravica, okr. Veľký Krtíš), alebo spod prahu maštale (Rovňany, okr. Lučenec) alebo cestou na jarmok zbierali hlinu alebo kamenie z kopcov: „To vraj bude toľko kupcov koľko kopcov“ (Kozárovce, okr. Levice). Kamene sa používali aj v Brezovici (okr. Dolný Kubín) – tu keď vyvádzali dobytok z maštale, gazdiná obehla tri razy maštal a kamene zahadzovala za sebou.

S ohľadom na hospodársky systém vidieckeho obyvateľstva okolitých krajín (napr. v Maďarsku, Poľsku a na Morave) v 1. pol. 20. stor., v ktorom je zahrnutý i chov hospodárskych zvierat, dá sa predpokladať určitá zhoda v dôraze na zabezpečenie úspešnosti ich nadobúdania pri predaji a nákupe. Do akej miery išlo o podobnosť či odlišnosť zvykov v štruktúre celého aktu si môžeme uviesť na niekoľkých príkladoch. Porovnávacie materiály poukazujú na niektoré zhodné črty v oblasti iracionálnych praktík pri zabezpečení úspešného predaja dobytká. Napr. aj v Maďarsku nachádzame podobné úkony pri odchode z domu na jarmok ako na Slovensku – za vozom sa hádzali z hrncov smeti, prípadne tí, čo zostávali doma, sypali za dobytkom tri štipky piesku, aby sa dobytok dobre predal.³ Podobne na Morave existoval koncom 19. stor. zvyk, pri ktorom sa cestou na trh pri vode hodili trikrát triesky (alebo smeti) na kravu, alebo ju posypali smetami na dvore. Zhodne so Slovenskom aj tu existoval zvyk, pri ktorom sa cestou z mosta nabrala hlina a hádzala na dobytok.⁴ Aj v Poľsku bol pre hospodára predaj dobytká záležitosťou veľkého významu. Nachádzame tu zvyky za účelom dobrého a rýchleho predaja – v niektorých oblastiach sa mal dobytok obhádzat smetami, odporúčalo sa posypať predávanú kravu mletým korením.⁵ V slovenskom (MS) aj v moravskom materiáli nachádzame aj obhadzovanie mraveniskom, na Morave sa to vykonávalo preto, „aby sa kupci tak mrvili okolo dobytčete, jako ti mravenci“.⁸

Z hľadiska intenzity územného výskytu upozorňuje však na seba používanie soli a triesok pri obsypávaní dobytká na východnom Slovensku. Podľa materiálu MS sa v mnohých lokalitách tejto oblasti používali obidve suroviny súčasne – soľou obsypávali dobytok a triesky od kláta, kde sa rúbalo na dvore drevo, za ním hádzali.

Okrem svätej vody sa používali na kropenie a oblievanie dobytká pri odchode na jarmok tekutiny rôzneho druhu (mapa 2). Ako magický prostriedok na zabezpečenie úspešného predaja sa používala pri odchode z domu voda, voda z halušiek, z bylín a ľudská moč. Lokálny význam malo používanie vody rôznymi spôsobmi. Vodou oblievali dobytok, vyliali ju pred dobytok ap. Tak ako v prípade predchádzajúcich magických prostriedkov i voda sa mala získať z určených zdrojov. Napr. vo Veľkom Lome (okr. Veľký Krtíš) použili vodu z válova. V obciach Novohradu (Krná, Luboreč, okr. Lučenec) sa dobytok poffkal vodou z prvého potoka, cez ktorý cestou na jarmok prešli. V Hornom Hričove (okr. Žilina) poliali dobytok slanou vodou so slovami „dávam ti soli vody, až sa mi dobre darí“. Dôležitý bol aj spôsob, akým dobytok poliali – v Dolných Príbelciach (okr. Veľký Krtíš) to malo byť spakruky. Gazdovia z Kozároviec kropili vodou dobytok cez dierkovanú varechu, „aby mal toľko kupcov, koľko kropajov“, v inej lokalite poliali dobytok vodou, v ktorej opláchli všetky lyžičky (Udiča). V Nevidzanoch (okr. Prievidza), prv ako dobytok vyšiel zo stajne, vyliali pred prah vodu, aby prešiel po mokrom, čím sa malo zabezpečiť šťastie pri predaji. Iný význam použitia vody bol v Hradci (obec r. 1964 pričlenená do Prievidze). Tu obliali kravy, voly vodou, aby neklali.

Pri kropení vlastným močom gazda vyslovoval želanie ako pri úkonoch, ktoré mali znásobiť počet záujemcov o kúpu (Kostoľany pod Tríbečom, okr. Nitra, EAS) – „koľko krupcov, toľko kupcov“, podobne v Drienovom (okr. Považská Bystrica), dôležité bolo, aby sa kropilo spakruky (Veľká Lehota, okr. Žiar nad Hronom, EAS). Rovnaký zvyk aj s tým istým slovným priáním sa nachádzal na západnej Morave, kde sa pokropilo trikrát pomocou metly.⁶

Do ďalšieho okruhu zvykov môžeme zaradiť tie, pri ktorých si predávajúci bral so sebou na jarmok pre šťastie rôzne drobné predmety, či suroviny, príp. ich pripevňovali na dobytok alebo jeho postroj (mapa 2). Aj tu v rámci Slovenska nachádzame rôznorodosť spôsobov použitia širokej škály predmetov či surovín. Z týchto predmetov môžeme menovať vechet, kúsok chleba, svadobného koláča, mladé prútie, rastlinu, obrtlík z vretena, ale i kamene či kôru zo stromov. Z analyzovaného materiálu vyplýva, že vechet mal želateľný účinok iba vtedy, ak bol ukradnutý od suseda. V Kozárovciach to mohla byť zase hocikáka vec ukradnutá od suseda, ktorú si predávajúci zobral do ľavého vrecka, aby sa im tak šťastne predalo, ako šťastne ukradli onú vec. Gazdovia si brávali kúsok z vechťa so sebou do vrecka, ale vo Veľkom Grobe (okr. Galanta) mal úkon s vechťom inú podobu. Takisto musel byť ukradnutý od susedov, ale gazda ním pretrel trikrát chrbát dobytky. Napr. vo Velušovciach (okr. Topoľčany) dávali kúsok z vechťa na retiazku, ktorou bol dobytok uviazaný. Vyskytovali sa aj tkaniny, ktoré mali rôzny pôvod: brával sa aj kúsok tkaniny z Cigánkinho odevu, ktorý sa zaviazal do chvosta dobytky, stravec z koberca od Cigánky. Podľa iných údajov na cestu bolo treba zobrať kúsok povrazu zo zvona, „aby sa chytili kupci ako zvonár, keď zvoní“ (Papín, okr. Humenné, EAS).

V úkonoch sa objavuje magickosť červenej farby, ktorá mala chrániť pred urieknutím. Niekde dávali proti urieknutiu do chvosta dobyťčatu kúsok z červeného súkna (Lakšárska Nová Ves, okr. Senica), červené súkno uväzovali na rohy (Moravský Svätý Ján, okr. Senica), niekde len na jeden roh (napr. Borová, okr. Trnava). Tak ako pri iných fázach sledovaného úkonu, aj tu sa objavujú také suroviny ako je popol, soľ, smeti. V Liptovskom Jáne (okr. Liptovský Mikuláš, EAS), keď gazda s dobytkom prešiel cez prvý most, tak si z osoleného chleba odhryzol. Smeti museli byť z izby (Lučivná, okr. Poprad). V Novohrade (Krná, okr. Lučenec) gazda cestou na jarmok zdvihol skalku a zobral so sebou, v obciach na Spiši a Šariši si brali do vrecka kúsok chleba, niekde aj spolu s mincami, v Trstenej (okr. Dolný Kubín) na Orave spolu s cesnakom. Obrtlík z vretena sa brával preto, aby sa kupci tak točili okolo dobytky ako tento predmet pri jeho používaní.

Dôležitú funkciu v tejto fáze mali rôzne rastliny, ktoré zväčša poznáme len pod ich ľudovým názvom. V Párnici (okr. Dolný Kubín) ju nazývali „predajnička“, v Petroviciach (okr. Žilina) na Kysuciach „odpredajník“, v Dolnom Hričove na Kysuciach sa zase podperili majoránkou, ktorú si dávali v tejto oblasti do vrecka aj v Udiči. Na slovensko-moravskom pohraničí (Zubák, okr. Považská Bystrica, EAS) dávali pod chvost dobytku rastlinu „ruváč“. Podobný zvyk sa nachádzal aj na Rožňavsku na Morave, kde počas cesty na trh trhali bylinu „rváč“, omotávali ju krave okolo rohov, aby sa kupci „rvali“. Byliny sa mali v okolí Hostýna trhať na krížových cestách a hodiť ponad kravu a za kravu. Hlavu dobytky, podobne ako na Morave, ovenčovali aj v Gočove (okr. Rožňava, EAS), ale konáríkmi z javora, zviazanými k sebe, „aby bolo veľa kupcov“. Cestou na jarmok sa vykonávali aj iné úkony. Napr. v Moravskom Svätom Jáne hospodár cestou na trh trhal kôry stromov „pre šťastie“.

V atlasovom aj matičnom materiáli sa potvrdilo, že pri predaji dobytky sa v rámci Slovenska pomerne frekventovane vyskytuje zvyk, pri ktorom sa vytrhlo zvieraťu kúsok srsti. Tento jav nachádzame vo všetkých častiach Slovenska nielen v lokálnom význame, ale aj v regionálnej rovine. Matičný materiál dopĺňa atlasový v tom, že upozorňuje na jeho regionálny výskyt na Kysuciach, Liptove, na južnom Slovensku, vo viacerých obciach na Spiši, v Šariši a bol potvrdený aj v niekoľkých obciach na Zemplíne. Jeho funkciu môžeme interpretovať dvomi spôsobmi – v prvom rade sa týmito krokmi malo zamedziť tomu, aby s odpredaným dobytkom nepokleslo prosperovanie chovu dobytky. V druhom prípade sa vytrhávala srst teľaťu, a vtedy sa snažili domáci o to, aby za ním krava „nesmútila“. Vytrhnutie srsti dobytku pred odchodom na jarmok alebo po jeho predaji (mapa 2) malo rôzne variácie. Srst sa vytrhávala z určených častí a umiestňovala na rôznych miestach hospodárstva rôz-

nymi spôsobmi, alebo sa pritom aj páčila či dávala zožrať ostatnému dobytku. Napr. v Dlhom Poli (okr. Žilina, EAS) gazdiná vytrhla srst' dobytku spomedzi rohov, z chrbta, z časti pod bruchom, dávala sa do osúcha a krave zožrať, „aby sa neodevzdal úžitok“. Príklad tohto zvyku nájdeme aj v iných oblastiach Slovenska – napr. aj v Krásnej Hôrke (okr. Dolný Kubín) a Kráľovej pri Senci (okr. Galanta) vytrhla sa srst' medzi rohami, zamiešala do chleba a dala zožrať ostatnému dobytku, aby vraj šťastie nebolo odpredané. V niektorých lokalitách sa vytrhnutá srst' nechávala doma, v maštali, hádzali ju do žlabu (Zázrivá, okr. Dolný Kubín, EAS). V Oravskej Polhore (okr. Dolný Kubín, EAS) sa vystrihla srst' dobytku z chvosta, „aby ostatný statok neodišiel z domu“. V Dolnej Strede (okr. Galanta) srst' nielen hodili do maštale, aby sa dobytku dobre darilo, ale tri srste sa hodili pri odchode z domu pri bráne von z dvora, aby sa dobytok dobre predal. V Udiči, aby s odpredaným dobytkom neodišlo šťastie, tak na prahu vystrihli krave medzi rohami srst' a roztriasli ju po maštali, v Drienovom sa z čela dobytku odstrihlo trikrát srsti, ktorá sa spálila na sporáku, aby sa im plemeno neskazilo. Srst' sa páčila i v ďalších lokalitách: v Štefanove nad Oravou (okr. Dolný Kubín), na Liptove v Paludzi (okr. Liptovský Mikuláš) z chvosta, spálenú srst' hodili do maštale (Ivachnová, okr. Liptovský Mikuláš), v Chrtanoch (okr. Lučenec) musela byť spálená na prahu maštale. Niekde súviselo vystrihnutie srsti s tým, že krava mala teľa. Výskyt je doložený v obciach z rôznych oblastí Slovenska, v regionálnej podobe sa vyskytuje v južnej časti Novohradu i na Orave. Vystrihnutú srst' predávanej kravy v tomto prípade dali zožrať teľatu, „aby za ňou neryčalo“ (Beloveža, okr. Bardejov, EAS). Niekde zase dali srst' z teľata do trámy v maštali, srst' musela byť vystrihnutá spomedzi rohov alebo z chvosta ap. Aj na Morave sa vyskytoval zvyk, podľa ktorého, keď sa dobytok predá, vyšklbne sa mu spomedzi rohov srst' a položí sa v maštali na miesto, kde pôvodne stál, hovoriac: „Jedno z chléva, devatero do chléva“.⁹ Keď sa zas predalo teľa od kravy, postavila sa do maštale trdlica a na ňu sa prehodili šaty, aby tým simulovali prítomnosť teľata. Ako predanému, tak i odstavenému teľatu vytrhli trikrát chlpy proti srsti a dali krave zožrať, aby nežialila.

V rámci Slovenska sa zaznamenali aj iné zvyklosti, týkajúce sa tohto úseku predaja. Existovalo potieranie dobytku chlebom (napr. Zubák, EAS), kúskom svadobného koláča (Horná Súča, okr. Trenčín, EAS), či medom (napr. Kochanovce, okr. Humenné, EAS), na ruby obrátenou čapicou, vajcom. Napr. v Špačinciach (okr. Trnava,) sa na tento úkon pripravovalo už počas svadby, keď sa rozhadzovali pred domom nevesty koláče „mrváne“. Chlapci ich uchytli a utekali rýchlo s nimi domov, pred predajom sa nimi dobytok potieral, aby sa tak isto rýchlo predal. Aby bol predaj úspešný, dobytok potreli vo Velušovciach (okr. Topoľčany) uterákom. Niekde medom potierali miesto medzi rohami (Belá nad Cirochou, okr. Humenné), v lokalite Ptičie (okr. Humenné) používali med, aby „lietali na dobytok kupci ako muchy na med“. Dobytok sa zvykol i pred predajom pri odchode z domu udrieť. Napr. v Krnej deravou varechou alebo takouto varechou trikrát udreli dobytok (Velčice, okr. Nitra), v Rovňanoch (okr. Lučenec) ohrablom, v Uhornej (okr. Spišská Nová Ves) lopatou na chlieb. Aby sa dobytok nevrátil z jarmoku, udrel ho gazda klobúkom (Hubová, okr. Liptovský Mikuláš, EAS) pričom hovoril, „aby si nezostalo bez kupca tak, jako ja bez čapky“ (Brezovica, okr. Dolný Kubín). Aj na Morave udreli pri tejto príležitosti zľahka dobytok chlebovou lopatou, „aby bylo kupcu tak vzácné, jak je chléb vzácný“.¹¹

Efekt znásobenia kupcov sa mal dosiahnuť aj okurovaním dobytku pomocou osieho hniezda (Kysuce, EAS), ktoré sa dávalo aj do debny s prasatami pri ich predaji (Lutiše, okr. Žilina, EAS). Aj na Morave, vedúc dobytok na trh okurovali ho halúzkami, na ktorých sedel pôvodne včelí roj, alebo bylinkou „rojovníkom“, „aby sa kupci rojili“, alebo tiež osím hniezdom, „aby bylo kupcu plnou“.¹⁰

Na zabezpečenie šťastného predaja sa realizovali aj ďalšie praktiky. Napr. prešlo sa pred dobytkom s vodou (napr. Kolárovice, Štefanov nad Oravou). V Ústí nad Oravou obišli do-

bytok s podstielkou, ktorú odhodili v smere vetra, aby kupci tak „leteli na dobytok“. V niektorých obciach Novohradu (Lešť, Luboreč, okr. Lučenec) sa bolo treba na prvom moste s dobytkom trikrát obrátiť. Vo Veľkej Vsi (okr. Lučenec) gazda dobytok obišiel. Z niekoľkých obcí (Pôtor, okr. Veľký Krtíš, Krná, okr. Lučenec) máme doklad, že v deň jarmoku gazdiná varila halušky, v Ráztočnom (okr. Prievidza) pri odchode gazdu s dobytkom z domu sa gazdiná pri varení halušiek usilovala rýchlo ich hádzať do hrnca, aby aj kupci tak rýchlo chodili. Z ďalších obcí máme údaj, podľa ktorého postavili počas jarmočného dňa v izbe metlu hore koncom (napr. Nová Ves nad Žitavou, okr. Nitra). V Beluši (okr. Považská Bystrica) hrkotali lyžicami, v Bytči hrkotali lyžicami v koryte nad dobytkom.

V súvislosti s predajom dobytká existovali aj prognózy úspešnosti akcie. Sledovalo sa, či dobytok prejde prah maštale pravou nohou, čo naznačovalo úspešný predaj (napr. Udiča, obce na strednom a východnom Slovensku). Podobná predpoveď platila aj na Morave.¹² Šťastie pri predaji sa malo zabezpečiť tým, že gazda vykročil pravou nohou z domu (napr. Nováky, okr. Prievidza, Trenčianska Turná, okr. Prievidza a iné obce). Aj zo spôsobu chôdze sa predpovedala úspešnosť predaja. Ak si krava na dvore poskakovala, nepredá sa, ak bola „smutná“, nájdú kupca (Morava). Aj na Slovensku sa nachádzajú údaje k podobnej predpovedi (Tachty, okr. Rimavská Sobota, EAS, Dolné Vestenice, okr. Prievidza). Z Moravy je aj údaj o zvyku, podľa ktorého aby gazda vedel, či dobre predá, šlahal bičom do vody, ak sa penila, bude na trhu draho.¹³ V Poľsku sa zase dobytok nesmel ľutovať, pretože sa ťažko predá.¹⁴ Na Slovensku platil iný zákaz – cestou na jarmok sa nehovorilo (Brezovica). Aj z ďalšieho správania usudzovali, či sa dobytok predá: ak ostatné kravy v maštali zabučali, kravu predajú, v opačnom prípade nie (Udiča). Predpovede vychádzali aj z toho, aké osoby či zvieratá cestou na trh stretli. Predávajúcich nesmela predísť žena (napr. obce v Novohrade), nesmela prísť žena do domu (Paludza, okr. Liptovský Mikuláš, Domanovce, okr. Spišská Nová Ves). Zlým znamením bolo, ak gazdu s dobytkom cestou na jarmok predišla osoba s prázdnyimi vedrami (napr. obce na Spiši) alebo mačka. Dobrým znamením bolo aj to, keď sa na dvore pred odchodom dobytok vyprázdni od strachu, že sa do stajne nevráti (Udiča). Na Slovensku (Odorín, okr. Spišská Nová Ves, EAS, Spišský Štvrtok) ako aj v Maďarsku sa nesmeli počas dňa, keď sa išlo na jarmok, pozametať priestory v dome.¹⁵

Zriedkavejšie sú údaje o zvykoch pri predaji iných zvierat. Niekoľko údajov hovorí o tom, že hydine vytrhávali pred predajom pierka, „že by še fajta nerožešla“, v Ruskej Novej Vsi (okr. Prešov) si gazdiná takéto pierko dávala za pás. V Udiči to museli byť z každého kusu tri pierka z krídla a chvosta a zobák namáčali do slanej vody. V niektorých lokalitách posýpali hydinu napr. soľou alebo kropili svätenou vodou (Paludza), popolom a soľou na východnom Slovensku v Udavskom, v Brestove (okr. Prešov) hádzali soľ na debnu s prascami. K hydine dali v Pravici (okr. Veľký Krtíš) bylinu „trhanček“. Podobne ako pri dobytku, aj tu zohrával dôležitú úlohu prvý most, ktorým prešli cestou na jarmok. Kúsok drievka z neho dali k hydine v Trstenej, z prvého mosta zase zobrali hlinu (Ivachnová), gazdiné z Pravice sa na moste zakrútili. V Špačinciach zase zbierali cestou na jarmok s hydinou kamienky.

Akt predaja a kúpy

Východiskový materiál potvrdil, že na Slovensku existoval v sledovanom období jednotný model aktu predaja a kúpy hospodárskych zvierat, zhoda vo funkčnosti jednotlivých úkonov, diferencovaných regionálne a lokálne v detailoch ich formálnych znakov. V koncepcii samotného ústredného momentu predaja a kúpy sa nachádzalo niekoľko dôležitých prvkov, ktoré nachádzame napr. aj v Maďarsku, Poľsku či na Morave: jednanie medzi predávajúcim a kupujúcim, účasť jednotlivých osôb na jednaní, uzavretie zmluvy, odovzdanie

dobytku novému majiteľovi, vyplatenie sumy, oldomáš. Na prvý pohľad jednoduchá náplň kúpnopredajného aktu nesie so sebou mnohotvárnosť zvykov, ustálených noriem a slovných prejavov.

Keďže celý akt sa odohrával na jarmočnisku, stal sa prístupný širokej verejnosti. Aj pre nezainteresovaných návštevníkov jarmoku bol predaj dobytky atraktívnou záležitosťou a obyčajne vytvorili hlúčik okolo hlavných aktérov. Celkový spôsob jednania, ale najmä jeho výsledok, závisel od osobných schopností predávajúceho alebo záujemcov o kúpu, od ich obchodného talentu a šikovnosti. Jednanie prebiehalo podľa tradičného scenára, dalo by sa povedať, že obsahovalo svojím spôsobom prvky divadelného charakteru a jeho textová časť presahovala do oblasti folklórnej tvorby. Umenie znalosti zjednávania spočívalo v tom, že podľa zvyklostí predavač cenu nadsadil, kupujúci začal s čo najnižšou ponúkanou sumou, „jeden spúšťal, druhý pridával“. „Jednalo sa tuho“, podľa výpovedí veľmi zdĺhavo, aj pol hodiny (Borinka). Podľa okolností sa k cene prijednával i oldomáš, zriedka „rohové“, odmena pastierovi dobytky, veľmi ojedinelý je výskyt, že sa do sumy započítala i cena za povraz na dobytok. Napr. v materiáli z Kuchyne (okr. Bratislava) je výjav opísaný nasledovne: „Keď gazda predával voly na jarmoku, bolo okolo neho mnoho ľudí, všetci čakali, ako ich predá. Kupci kričali „za čo tie voly, strýco“, „a za osem“, „a to je moc, dajte ich za sedemstopäťdesiat, a ten oldomáš dám. A dajte ruku strýco“, „ó, to je zas málo. A dajte osem a je, čo vám na tých päťsto korún záleží“, „a vám čo je, spustíte ich a je“, „no teda za tých sedemstopäťdesiat?“. Univerzálnym javom bolo i vzájomné tleskanie obidvoch aktérov do pravých dlaní počas celého zjednávania. V materiáli z Borinky je situácia opísaná nasledovne: „Kupec povie: „musíte spustiť“, chytí ruku predávajúcu a doloží: „viete čo, dám vám tolko“. Druhá strana obyčajne nesúhlasí a na dôkaz, že ponúkaná suma zdá sa jej malá, odtiahne ruku. Potom jeden dohadzuje, druhý znižuje a pritom tleskajú si do rúk aj pol hodiny“. Ako ukazuje príklad z Oravy, text obsahoval rôzne obradné formulácie: „Dajme sa na Boha a na ľudí a ešte doložíme 50 korún“, „Pán Boh delil chlieb a my rozdelíme 100 korún. Za sto voly, oldomáš napoly!“. Jednanie sa vyznačovalo značnou hlučnosťou, vzájomným hlasným dohadovaním („bolo pritom veľa kriku...“ap.). Zaujímavé je, že v obciach na strednom Slovensku podľa východiskového materiálu sa nepredávalo za okrúhlu cenu, nesmela byť suma párna. Napr. ak išlo o 1000 korún, odpočítala sa alebo priložila 1 koruna, aby suma bola 999 alebo 1001 korún (napr. na Orave, v Novohrade v Málinci, okr. Lučenec). Posledné tlesknutie dlaní sa považovalo za uzavretie zmluvy. Vzájomné tlesknutie dlaní, a tým aj potvrdenie kúpy, malo na východnom Slovensku osobitú formu. Spojené ruky kupujúci a predávajúci vyzdvihli dohora, aby bola kúpa prospešná pre oboch. Už pri tomto akte sa prišlo navzájom prosperovanie dobytky a úžitok z obdržanej sumy peňazí. Vinše z oboch strán pokračovali a prednášali sa pri oldomáši i pri lúčení. V Rovňanoch sa pri spojení rúk hovorilo: „Kúpil dobrý od dobrého, nach Pán Boh požehná jedného i druhého“, v Dolnej Strede: Nech vás Pán Boh požehná na tom hoviadku“, „a vás na tých peniazoch“. Texty sú obdobné s vinšami prednášanými pri následnej príležitosti-oldomáši v iných lokalitách. Podobne sa regulovala cena pri kúpe dobytky napr. aj v Maďarsku. Kupci núkali 1/3 ceny, dohodli sa na polovicu, pri zjednávaní si udierali do rúk. Pokiaľ dvaja jednali, nesmela vstúpiť do jednania tretia osoba so záujmom o kúpu.¹⁶

Neodmysliteľnou súčasťou jednania bolo vychvaľovanie predností dobytky z jednej strany a zo strany druhej poukazovanie aj na často neexistujúce chyby zvierata. Zo strany kupujúceho sa hodnotil vek zvierata, dojivosť a v tejto súvislosti sa hľadelo na rohy, chvost, zuby zvierata. Skúšala sa i ťažnosť zvierata. U koní sa napr. zapriahnutím sledovalo držanie koňa, hlavy, ďalej či nie sú „štegľavé“ – bičiskom poškrabkali kone. Ťažnosť zvierat skúšali tak, že ich zapriahli do vozíka, zahamovali pritom zadné kolesá a ešte dvaja z prítomných

tahali vozík naspäť. Ak ich švihli bičom a nezopierali sa, nemykali nazad, ale jednomerne tahali, javilo sa, že budú dobrí tahúni (Dolná Streda).

Vo všeobecnosti sa kvôli presvedčivosti svojich slov predávajúci uchylovali k takým slovným prejavom ako sú kliatby a prisahy. Príklady prisahania a zaklínania sú z rôznych oblastí Slovenska. V Dolnej Strede predávajúci hovoril: „Nech ma hrom zabije“, prisahalo sa, že takýto dobytok ešte nepredával (Kátlovce). Ďalšie majú túto podobu: „Nech sa do rána otelím, keď tá Rysuľa nie je už tri mesiace telná“, „nech sa z toho miesta nehnem ak...“ (Ústie nad Priehradou, okr. Dolný Kubín). V Lešti sa preklínalo nasledovne: „Nak sa stato nepohnem, ak tieto voly neuvezú 12 q“, „bohďaj som skazu vzal“, v Porúbke (okr. Humenné) sa prisahalo: „Na moju kresťanskú dušu – na moje kresťanské sumenie, tie voly dobre tahajú...“ ap., vo Vítazi (okr. Prešov): „Prisám Bohu, na moju dušu, na moje sumenie...tak mi Bože pomahaj...vera Bože“, kupujúci z východného Slovenska: „Prisám Panu Bohu nehoden vecej dať...“. Okrem týchto prejavov sa vyskytovali i ďalšie: napr. kupujúci aj niekoľkokrát z miesta jednania odišiel, aby povzbudil záujem predávajúceho o neho, ak nie, často sa vrátil i sám. Z Dolnej Stredy je údaj, podľa ktorého kupec trikrát obišiel vyhlíadnutú kravu, aby pri kúpe dobre pochodil. Stávalo sa aj, že kvôli neústupčivosti, buď z jednej alebo druhej strany, k dohode nedošlo.

K obchodnému talentu patrilo i spôsob organizácie predaja, pri ktorom vstupoval do kúpy fingovaný kupec. Rolu fingovaného záujemcu mohol po dohovore zobrať na seba niektorý z rodinných príslušníkov – napr. syn, zať, ale i manželka. Syn nadhadzoval cenu dobytky tým, že pristupoval na ponuky gazdu a blížil sa k jeho ponúkanej sume. Napokon, keď už obaja usúdili, že cenu dosť vysoko zdvihli a predstieraný kupec naoko nespokojný odišiel i s urážkami na majiteľa dobytky, neskúsený kupec sumu „prikryl“, t. j. zaplatil synom ponúkanú sumu. Takto sa mohlo nahnať, podľa údajov zo Spačiniac, i 500-1000 korún. Na západnom Slovensku sa pomocník, ktorý mohol pracovať aj pri nákupe i predaji zvierata (napr. jeho vytipovanie) nazýval „naháňač“, „tlmač“. Pracoval za finančnú odmenu a keďže sa stávalo, že pracoval súčasne pre obidve stránky, samozrejme bez ich vedomia, príjem („tlmočné“) bol dvojnásobný. Rovnakú funkciu mal dohadzovač „cenzár“ v Maďarsku.¹⁷ Kúpno-predajného aktu sa zúčastňovali i ďalšie zainteresované osoby – podľa požiadaviek predávajúceho alebo kupujúceho boli prítomní z jednej strany alebo z oboch svedkovia. Keďže kúpa alebo predaj z právneho hľadiska mal iba ústnu formu, zohrávali ich svedecké výpovede v prípade jej porušenia a niekedy i riešenia súdnou cestou dôležitú úlohu. Ak sa dohodnutá kúpna cena nevyplatila hneď (kupec nemal dosť peňazí, nemohol si zviazať odvieť), zálohovala sa „závdavkom“, t. j. čiastkou ceny (napr. 10%), za ktorú bolo zviazať predané a ktorý bol viazaný na čas. Ak kupec nevyplatil cenu v dohodnutom termíne, napr. do 8 dní, do dvoch týždňov, závdavok prepadol. Ale ak si gazda našiel v tom čase lepšieho kupca, musel závdavok vrátiť „duplované“. Zvyklosti záviseli od momentálnych okolností a dohody. Ak sa platil závdavok, mohol byť aj variant, keď ho gazda dostal bezprostredne po uzavretí zmluvy na jarmočnisku, pred prepísaním dobytčieho pasu na meno nového majiteľa a cena sa zaplatila pred oldomášom. Súčasťou dohody, ak si to kupec žiadal, rovnako aj v Maďarsku, boli aj záruky na vnútorné, skryté chyby zvierata, za viditeľné sa neručilo.¹⁸ Kupec mohol dostať dobytok na určitý čas, na týždeň, dva pri zaplatení závdavku. Zmluva sa mohla zrušiť, ak dobytok nevyhovoval dojednaným podmienkam (napr. dobre nežrala, kopala pri dojení). Napr. v Dolných Vesteniciach sa pri kúpe určil termín na vnútorné zdravie „štyri nedele“, v prípade onezdravenia na základe zverolekárskoho potvrdenia sa mohol dobytok vrátiť.

Aj s odovzdávaním dobytky novému kupcovi sa viazalo viaceré zvyklosti. Z niekoľkých lokalít západného Slovenska a z kompaktného územia stredného a východného Slovenska je doložený zvyk, podľa ktorého sa reťaz alebo povraz, na ktorom bol dobytok pri-

viazaný, novému majiteľovi neodovzdával ani nepreberal holou rukou na znak toho, že ide o čistú kúpu, že predávajúci „mleko nechabe šebe“ (Hrabovec na Laborcom, okr. Humenné). Pri hľadaní príkladov v širšom priestore sme sa s touto zásadou stretli v materiáli z Poľska. Pritom sa nedával, ako uvidíme aj na údajoch zo Slovenska, s pôvodným povrazom.¹⁹ Úväzok sa odovzdával a preberal rukou obalenou rohom kabáta, haleny, zaviazanou do šatky, u žien pomocou zástery, „aby sa neodovzdal úžitok“. Dbalo sa na to, aby si kupec preberal povraz nad rukou gazdu, retiazku bývalý majiteľ prehadzoval ponad šiju zvieráťa, na východnom Slovensku v Beharovciach (okr. Spišská Nová Ves) so slovami: „Nech ce Pán Boh požehná s tým statkom a mne neopuští“. Na znak toho, že zviera je predané, bývalý majiteľ spustil reťaz (Beluša, okr. Považská Bystrica), dobytok sa odovzdával „proti slnku“, čiže smerom proti východu (Hrabové, Bytča, okr. Žilina, Ptičie, okr. Humenné). Z celého územia sú príklady toho, že retiazka, na ktorej bol dobytok uviazaný, sa neodovzdala novému majiteľovi. Po predaji ju nahradili provizórnym povrazom, úväzkom. V Brezovici (okr. Dolný Kubín) motúz nesmel mať uzly, pretože kupci verili, že je v nich „porobené“. V Poľsku pôvodný majiteľ, aby mu neodišlo „mlieko z domu“, povraz nasekol či pripálil, kupec však takýto povraz nechcel prebrať.²⁰ Retiazku si pôvodní majitelia prehadzovali krížom cez hrud', čo malo aj znakovú funkciu o odpredaji dobytká. Viackrát je doložený zvyk, podľa ktorého bolo treba reťaz alebo povraz odovzdávať zľahka. „Daj mi ju z ľahkej ruky“ – hovorieval kupec predávajúcemu, aby sa dobytok „šikoval“, rýchlo si privykol v novom hospodárstve (Lisková, okr. Liptovský Mikuláš).

Niektoré zvyky sa objavili ojedinele. Napr. v Petroviciach (okr. Bytča) starý majiteľ nesmel dobytok po predaji hladkať. V Chrtanoch (okr. Veľký Kubín), ale i vo Vernári (okr. Poprad) po uzavretí zmluvy potvrdenéj tlesknutím predávajúci dobytok obišiel a prežehnal, aby neodišlo šťastie z domu. Kupujúci z viacerých obcí Zemplína sa s dobytkom vykrútili. Je informácia o tom, že v niektorých lokalitách sa vykrútili tri razy, platilo, že sa bolo treba otočiť „za slnkom“.

Celouzemný výskyt mal zvyk, podľa ktorého nový majiteľ dával pri kúpe menšiu finančnú odmenu tým, ktorí sa starali o dobytok, „za chovanie“, buď deťom predávajúceho, ktoré pásli dobytok, pastierovi, pasákovi. „Rohové“ v prípade predaja rožného dobytká, alebo „ocasné“, „chvostové“, „chvostový peniaz“, pri predaji teľaťa, koňa, svine, predstavovalo asi 5-10 korún. Zriedkavejšie sa nazývalo „uchovo“ za svine, kone (Liesek, Terchová, okr. Dolný Kubín, EAS), „paprčkové“ v niekoľkých obciach na strednom Slovensku, „kvikové“ (Novoť, okr. Dolný Kubín) za predaj prasiat. Aj oldomáš mal svoj rituál, tvorili ho zvyky s mincami, prípitky, vzájomné vinše. S peniazmi, konkrétnejšie s mincami sa realizovali rôzne úkony. Na východnom Slovensku sa vyhadzovali mince „pre šťastie“, „na šťeslivo“, „na šťastlivé“, „na serenču“, „na serenčlivo“. Aj v Poľsku podobne ako na Slovensku dával predávajúci kupcovi z utrženej sumy niekoľko mincí pre šťastie.²¹ Kupec, prípadne predávajúci potriasol drobnými mincami, dvadsaťhaliernikom, jednou korunou, niekde to musel byť pár (2, 4 koruny) z obnosu za dobytok v klobúku, čiapke a podľa toho, ktorou stranou padli na zem alebo zostal v klobúku, predpovedali úžitok zvieráťa v novom hospodárstve. Ak padla minca na číslo, písmo, hovorilo sa, že statok „idze do penezi“, bude dobrý na predaj, ak na hlavu, znak, mal byť dobrý na chovanie, plemeno, „na úžitok“. V Jablonove (okr. Spišská Nová Ves) pri tomto zvyku dal predávajúci mince žene kupujúceho do zástery. Tieto peniaze sa dávali žobrákovi, dbalo sa na to, aby to bol prvý žobrák, ktorého stretli, príp. sa „venovali“ svätému Antonovi (Beharovce, okr. Spišská Nová Ves) do kostola. Na Orave je doložený podobný zvyk iného významu. Kupujúci a predávajúci dali do klobúka po grajciari, komu vyšlo číslo, ten mal šťastie. Aj tieto peniaze sa dávali žobrákovi. Oldomáš mal širšiu účasť, volali sa k nemu i známi alebo rodinní príslušníci, ktorí prišli na jarmok. Prípitky obsahovali tiež svoje ustálené tradičné texty, v podstate išlo o modifiká-

cie s rovnakým obsahom. V Borinke pripíjal kupec takto: „Aby sme boli šťastliví na tom dobytčati, tak aj vy na tých peniazoch, kdekoľvek ich obrátite a chudobnejšieho aby sme obživili a aby vám Pán Boh pomohol, že by ste si dochovali viac takých dobytčat“. Predávajúci mu odpovedal: „Pán Boh požehnaj“. Pri oldomáši sa zvyklo obšírnejšie porozprávať o kúpenom dobytku, či dobre žerie, fahá, dojí atď. V Šintave jeden druhému vinšoval „šťastie na peniazoch“ a gazda novému majiteľovi poprial „Teba nech Pán Boh požehná na tej lichvičke“. Vo viacerých obciach sa objavuje vinš nasledovného charakteru: „Kúpil dobrý od dobrého, nech Pán Boh požehná jedného aj druhého, nech vás Pán Boh požehná na dobytku“, „a vás na peniazoch“. Na východnom Slovensku pri oldomáši vystupuje regionálny obradný úkon rozlievania alkoholu. Obradné rozlievanie alkoholu pred samotným prípitkom malo viacero foriem. Najčastejšie sa vyskytuje spôsob, pri ktorom z pohára vyliali tri kvapky alkoholu na zem rôznymi smermi, pričom sa vyslovovali rôzne priania. Napr. v Beharovicach sa hovorilo: „Nech sa ti vtedy škoda stane, jak sa tieto kvapky slejú a žeby sme si vždy smelo do očí pozreli“. Niekde (Domanovce, okr. Spišská Nová Ves) pri prípitku každý zo zúčastnených odliat z pohárika na podlahu. Vo Fričoviciach (okr. Prešov) odzneli rôzne vinše a pozdravy. Tu sa ujal slova svedok alebo sprostredkovateľ kúpy: „Stala sa zlahoda medzi vami, medzi jednu a druhú stranu, žeby Pan Buh požehnal jednu stranu s grajcarikmi a druhú stranu s volkami a žeby len vtedy škoda stala, keď še te kapky dovedna zejdu“.

S peniazmi utŕženými za dobytok sa viažu aj ďalšie úkony. Vo všeobecnosti sa dávala čiastka z utŕžených peňazí žobrákovi, do kostola, na omšu, aj na západnom Slovensku sa objavuje zvyk, podľa ktorého menší obnos „dávali“ svätému Antonovi. Zo západného Slovenska z Dolnej Stredy je údaj, podľa ktorého žena predávajúceho dala žobrákovi obed a za každých 100 korún 20 halierov „almužnej“, „aby ich Pán Boh na peniazoch požehnal a kliatbu od muža odvrátil“, kliatbu, ktorú manžel vyslovoval pri predaji na jarmoku. Peniaze sa pre šťastie poplúvali (tak ako aj v Maďarsku, kde sa pri tom hovorilo „nech príde aj tvoj otec a mať“).²² V Ústí trikrát so slovami „Daj Bože ich šťastlivo užiť“, pofúkali ich, v Turíčkach (okr. Lučenec) po pofúkaní drobný obnos mincí hodili do maštale. V Kátlovciach sa dala almužna žobrákovi alebo pár mincí hodili do záhrady. Niektoré zvyky sa nachádzajú ojedinele: v Moravskom Svätom Jáne dávali k utŕženým peniazom odrobinky chleba, aby im ich niekto neukradol. V Udiči niekoľko mincí hodili na všetky strany, aby zo všetkých strán prichádzali peniaze a vyhodili ich do výšky, aby úroda taká narástla. Vo Veľkom Šariši (okr. Prešov) buď peniaze popľuli alebo niekoľko drobných mincí hodili do vody, „aby všetko šťastie neodišlo“. Aj v Nižnej (okr. Dolný Kubín) hodili kovové mince do vody, v ktorej si členovia rodiny umyli podľa veku ruky, gazda niekoľko z nich zobral do úst, zahryzol a hovoril: „Aby sa dlho udržali a doniesli požehnanie do domu“.

Predaj a kúpa sa uskutočňovala i doma, v „maštali“. Obyčajne sa pri tomto spôsobe vyskytoval i sprostredkovateľ kúpy, miestny obyvateľ, známy hospodárskych pomerov v obci a možností nákupu hospodárskych zvierat. Na západnom Slovensku sa nazýval „sasér“, „šikovník“. Štruktúra zvykov obsahovala tie isté prvky ako pri predchádzajúcej forme – nastalo jednanie, uzavretie zmluvy tlesknutím do dlaní, vyskytovalo sa rohové, mohol sa dať závdavok, nasledoval oldomáš, dobytok sa odovzdával bez retiazky, s úväzkom. K predaju dobytku v maštali sa viažu niektoré osobité zvyky. Napr. v Špačinciach ak prišiel kupec do maštale, proti urieknutiu dobytku, ktorý by mohol skapať, povedal: „Neurokom, požehnaj Pán Boh“, v Chlebniciach (okr. Dolný Kubín) zase: „Neuročno, dajže šťastlivo vojsť“ a odpľul si, pri odchode hovoril: „Pane Bože, zachovaj od škody“. V Novej Vsi nad Žitavou ak prišiel kupec do domu, gazdiná postavila metlu hore koncom, aby kupec neodišiel. V Bytči sa kupec po prehliadke v maštali musel vrátiť do izby, v Ústí i vo Vernári ho vôbec neprivedli do maštale, aby dobytok „nepobosoroval“.

Patričná pozornosť sa venovala kúpenému dobytku po príchode z jarmoku. Aby sa dobytok „ujal“, „šikoval“ do domácnosti a uchránili ho pred pôsobením nepriaznivých nadprirodzených síl, praktizovali sa v hospodárstve rozličné úkony, na ktorých sa zúčastňovali jednotliví rodinní príslušníci. Územne najrozšírenejším zvykoslovným prvkom v rámci celého územia Slovenska sa podľa východiskových materiálov javí pokropenie dobytko svätenou vodou, príp. iných priestorov, napr. maštale, prekrižovanie a slovné požehnanie zvierata. Napr. vo Viničnom (okr. Bratislava, EAS) gazda prichádzal so slovami: „Pán Boh požehnaj tento dobytok, nech dobre orie a zväža“. Pri kropení dobytko svätenou vodou bol určený aj jej pôvod – napr. v Horných Orešanoch (okr. Trnava) gazdiná vysvätila maštal „Trojkráľovou“ svätenou vodou. Príchod domov s dobytkom bol významnou rodinnou udalosťou, rodinní príslušníci prírastok hodnotili. Ak prišiel niekto z rodiny alebo susedia, aby kúpené zviera neuriekli, aby neprišlo dobytku z očí, museli povedať: „Požehnaj vám Pán Boh“. Vyslovovali sa rôzne priania, každý dobytok potľapkával so slovami: „Nech nám to len Pán Boh udrží a požehná“.

Významnú regionálnu väzbu na východnom Slovensku mal zvyk, podľa ktorého gazdiná dávala žrať dobytku na dvore, pred vstupom do maštale soľ na podhlavníku (mapa 3). Podľa matičného materiálu mal zvyk lokálny význam i na Kysuciach, Orave. Pokiaľ vieme, podobne ako na Morave,²³ soľ sa dávala pre jej chuťové vlastnosti, podhlavník svojím tvarom asocioval očakávaný vzhľad zvierata, guľatosť, tučnosť, priberanie na váhe. Z týchto dôvodov dobytok podhlavníkom gazdiná poutierala. Často bol tento zvyk súčasťou predchádzajúceho.

Na uvítanie dávali žrať dobytku kvalitné krmivo, „dostal dobre žrať“ (Sobotište, okr. Senica, EAS), dali mu dobré „fútro“- šrot so soľou a vodou, aby dobytok privykol (Raková, okr. Čadca, EAS), ale i chlieb, príp. osolený chlieb. Zaujímavé je, že ojedinelý zvyk na Slovensku, keď dávali dobytku žrať chlieb spod pazuchy (Dolná Lehota, okr. Banská Bystrica), sa objavil i vo zvykosloví Rožňavska.²⁴ Dbalo sa na to, aby dobytok neprivedli k prázdnemu žlabu (Krásna Hôrka, okr. Dolný Kubín). Existuje údaj, podľa ktorého dobytok priviedli do izby, kde mu dali žrať osúch alebo soľ z podhlavníka (mapa 5).

Potieranie dobytko rôznymi predmetmi je ďalší rozsiahly okruh zvykov praktizovaných po príchode s kúpeným dobytkom domov (mapa 4). Opäť sa tu vo významnej regionálnej väzbe objavuje východné Slovensko a v pomerne kompaktnom obraze i Orava. Regionálne rozšírenie sa týka potierania dobytko podhlavníkom, o čom bola zmienka už v predchádzajúcich riadkoch. Gazdiná dobytok hladkala vankúšom „aby bolo tučné, tlsté“, zvyklo sa pohladit' zviera od hlavy až po chvost, po chrbte, „po srsti“, dôležité bolo, aby ho pošúchali tri razy. Rovnaký zvyk nachádzame i v materiáli z Moravy.²⁵ Niekoľkokrát sa objavuje údaj, podľa ktorého potom vankúš vyhodili do výšky, aby dobytok tak vysoko rástol (napr. Štefanovce, okr. Prešov). Aj výber podhlavníka musel spĺňať určité kritériá – musel byť najväčší, či najkrajší. S podhlavníkom sa vykonávali aj iné úkony: „perinku“ dávali v niektorých obciach do válova (na Orave, na Kysuciach), v Chlebniciach musel byť s novým perím. V Novohrade (Krná, Rovňany, okr. Lučenec) zase dávali do jaslí celý chlieb. Želateľný vzhľad zvierata, okrúhlosť a tučnosť, asociovalo i vajíčko. Aj v tomto prípade zviera potreli trikrát, alebo gazdiná vajíčko pogúľala po chrbte zvierata. V Šintave dali toto vajce žobráčke. Zo západného a stredného Slovenska sú príklady potierania rôznymi ďalšími predmetmi (mapa 4).

Ďalší úkon sa viaže so zvykom, podľa ktorého pokladali domáci na prah maštale pred vstupom dobytko rôzne predmety (mapa 5). Najfrekvetovanejšie sa vyskytujú železné predmety, z materiálu, ktorý predstavoval v ľudovej viere synonymum zdravia. Prekročenie

takýchto predmetov, spravidla išlo o refaz, sa aj odôvodňovalo tým, „aby bol dobytok zdravý ako zo železa“. V Poľsku aj na Morave kládli na prah metlu a sekeru za účelom ochrany pred nepriaznivými silami.²⁶ Z rôznych oblastí Slovenska sú doklady o tom, že na prah, pod prah sa kládlo vajíčko. Tento jav sa viaže s prognózou, podľa ktorej ak dobytok prekročí pri vstupe do maštale vajce a nerozbije ho, zviera bude mať všetky želateľné črty. V Špačinciach dali na vnútornú stranu prahu dve vajcia, ktoré zasypali prachom. Ak dobytok vajcia rozbil, do roka skape, bolo ho treba hneď predať. V Šintave mal úkon komplikovanejšiu podobu: na prah maštale dali podušku, v každom rohu s jedným vajcom, dobytok tlačili do maštale zadnou časťou tela, ak stúpil na vajce, „nebude na nej šťastie“. Iné vysvetlenie mali v Banskej Belej (okr. Žiar nad Hronom, EAS) – gazdiná položila na prah maštale vajce, aby bol aj dobytok okrúhly ako je vajce. Jav s vajcom na prahu sa viaže k aj k lokalitám stredného a východného Slovenska. Zásteru zase stočila a položila gazdiná, aby krava dobre dojila. V priestorovom rozložení je tento jav doložený v niekoľkých obciach západného a stredného Slovenska.

V interpretovanom materiáli sa nachádza celý rad ďalších praktík. Rozšírený bol aj zvyk (nielen na Slovensku, ale aj na Morave a v Poľsku), podľa ktorého dobytok tlačili do maštale, prípadne cez bránu do dvora zadnou časťou tela. Podľa niektorých miestnych zvyklostí mal dobytok prejsť prah maštale pravou nohou, dobytok obišli, niekde s chlebom, s vajcom. V Kolároviaciach (okr. Žilina) obišli domáci sadenú, nie samorastlú slivku a dobytok k nej priviazali, „aby sa ujal“. Na Rožňavsku bolo zase treba dobytok uviazať o sladkú jablň.²⁷ V Starej Turej dali domácim vypiť, aby dobytok nekopal. Okrem týchto úkonov v niektorých lokalitách dobytok aj okurovali kvôli ochrane „pred bosorkami“, v Špačinciach to bolo zelinkami z oltára, ktorý sa pripravoval na sviatok Božieho Tela. Lokálne je doložené, že dobytok polievali vodou, v Drienovom čistou, čerstvou vodou, mohla v nej byť aj ryбка, „aby bolo vždy zdravé a čerstvé ako ryбка“. Zvyšok vody vyliali do výšky, „aby sa šikoval a aby vyrástol ako vysoko voda vyšla“ (Nižná).

Čo sa týka kúpy iných hospodárskych zvierat, aj tu sú údaje pomerne zriedkavé. Pri kúpe prasiat sa najčastejšie objavuje zvyk, pri ktorom ich tlačili do chlieva zadnou časťou tela (vyskytovalo sa aj v Poľsku), zatiaľ čo pri kúpe ho dávali do mecha dolu hlavou. Frekventovaným zvykom bolo aj donesenie prasiat do izby a uloženie na pec, „aby narástlo také ako pec“, alebo ho o pec ošúchali, v niektorých lokalitách tri razy. Prenášali ho do izby cez okno (napr. v Štefanove nad Oravou). Z viacerých lokalít je doložené, že pri kúpe bolo potrebné zobrať z pôvodnej podstielky (rovnako ako v Poľsku)²⁸, čo gazdiné veľmi ťažko dávali. Už na trhu mu dali žrať chlieb, aby si skôr privyklo.

Cieľom príspevku bolo v čo najširšej miere priblížiť komplex zvykoslovných prvkov viažúcich sa ku kúpe a predaju hospodárskych zvierat. Dostatočne široký materiál priestorovo obsiahol v jednom prípade (EAS) 250 obcí, v prípade materiálu z výskumu Matice slovenskej 240 obcí, pokrývajúcich celé územie Slovenska, umožňuje sledovať jednotlivé prvky podľa ich lokálneho a regionálneho rozšírenia a vzhľadom na kvalitu materiálu i určiť ich funkčnosť. Porovnávanie jednotlivých javov v širšom priestore, vzhľadom na niektoré so Slovenskom susediace krajiny, vypovedá najmä o zhodách v oblasti formálnych a funkčných znakov aj v koncepcii celého aktu. Predkladaný materiál dopĺňa výskumné výsledky hospodárskeho zvykoslovia a osvetľuje jednu oblasť z problematiky tradičného obchodu na Slovensku.

This Work was supported, in Part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/1030/94)

- 1 Etnokartografické znázornenie výskytu dobytčích a konských trhov na Slovensku v 1. pol. 20. stor. sa nachádza in: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava 1990, s.31.
- 2 Na tento zdroj údajov sme už upozornili v príspevku FALĽANOVÁ, L.: Trhy a jarmoky: sociálno-ekonomické väzby s lokálnou vidieckou spoločnosťou. Slov. Národop. 42, 1994, s. 425. M. Leščák výsledky spomínaného výskumu radí k významným dotazníkovým akciám, realizovaným v slovenských pomeroch na pomerne veľkých vzorkách. Pri príležitosti vydania publikácie opierajúcej sa o výsledky dotazníkového výskumu Etnografického seminára z roku 1939, zdôrazňuje v úvode potrebu publikovania výsledkov ďalších podobných akcií (menuje i výskum z roku 1939) ako odbornú pramennú spisbu. Tu sa i dozvedáme, že autorom dotazníka bol R. Bednárík. Obsahoval údaje o poľovníctve, zvykoch na prahu domu, zvykoch pri predaji a kúpe. Vid Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. Zostavili: M. Leščák – V. Feglová. Bratislava 1995, s. 9, 19. Čo sa týka zvykov pri predaji a kúpe hospodárskych zvierat, k dispozícii sú údaje až z 240 obcí Slovenska. Popri stručných odpovediach, písaných miestnymi učiteľmi, nachádzame tu aj rozsiahlejšie a podrobné výpovede. Vzhľadom na rozsah predkladaného príspevku nie je možné zvoliť formu úplného prepisu, ale použijeme ho ako podklad k syntéze o problematike i ako porovnávací materiál s údajmi z iných prameňov. Materiál z dotazníkovej akcie Matice slovenskej z roku 1942 sa nachádza v archíve Ústavu etnológie SAV, inv. č. 174-235. Pri citácii z materiálu z Etnografického atlasu Slovenska označujeme obce EAS a obce z matičného výskumu sú bez označenia.
- 3 KATONA, I.: A magyar vásárok folklórja. In: Vásártorténet-Hídivásár. Debrecen 1976, s. 118.
- 4 BARTOŠ, F.: Pověry a zvyky lidu moravského při hospodářství. Čes. Lid, 1, 1892, s. 333.
- 5 DWORAKOWSKI, S.: Kultura społeczna ludu wiejskiego na Mazowszu nad Narwia. Czesc I. Zwyzaje doroczne i gospodarskie. Białystok 1964, s. 197.
- 6 BARTOŠ, F.: c. d., s.333.
- 7 Údaj týkajúci sa Moravy: Tamže, s.333.
- 8 Tamže.
- 9 Tamže.
- 10 Tamže.
- 11 Tamže.
- 12 Tamže.
- 13 Tamže, s.332.
- 14 DWORAKOWSKI, S.: c. d., s. 197.
- 15 KATONA, I.: c. d., s.118.
- 16 Tamže, s.257, 370, 368, 369.
- 17 Tamže.
- 18 Tamže.
- 19 DWORAKOWSKI, S.: c. d., s.198.
- 20 Tamže.
- 21 Tamže.
- 22 KATONA, I.: c. d., s.118.
- 23 BARTOŠ, F.: c. d., s.23
- 24 Tamže.
- 25 Tamže.
- 26 Kultura ludowa wielkopolski. Poznań 1964, s.155; BARTOŠ, F.: c. d., s.23.
- 27 BARTOŠ, F.: c. d., s.23.
- 28 DWORAKOWSKI, S.: c. d., s.198.

CUSTOMS ASSOCIATED WITH THE SALE AND PURCHASE OF DOMESTIC ECONOMIC ANIMALS

Summary

In the context of domestic rearing of economic animals, as an important part of the economic life of the rural population of Slovakia, the peasant household devoted appropriate attention to their purchase and sale. In the first half of the 20th century with which this contribution is concerned, buying and selling was done at traditional cattle, horse and sheep markets, which had developed over the centuries and were organized in particular localities several times a year. In total, they formed a dense network of economic centres covering the need for buying and selling of both the rural and urban population.¹ In addition, sales also occurred „at the stables“, or at home, especially in the case of purchase of cattle by specialized tradesmen. The event of the sale or purchase of domestic animals involved a special structure of practices and actions both rational and irrational, of a customary and codified character. They were already practiced before leaving home to go to the market, as well as on the way to the market, in the context of the actual act of buying and selling at the market and after returning home with a newly purchased animal.

The contribution has been written on the basis of materials from questionnaires for research for the Ethnographic Atlas of Slovakia, dating from the 1970s, and from the results of questionnaire research by Matica Slovenska in 1942. Both surveys, were based on an extensive sample of villages (EAS 250, MS 240), covering the whole territory of Slovakia. The contribution compares some elements on a wider geographical level, especially that of the relationship of Slovakia to Poland, Moravia and Hungary. The customs are traced in three parts, which reflect the three phases associated with the buying and selling of economic animals. The first part speaks of the actions on leaving home to go to the market, which aim to ensure the success of the sale. Apart from rational practices aiming to improve the appearance and behaviour of the animal, a whole series of irrational actions occurred. The contribution traces the spatial distribution of many of them: for example sprinkling holy water over cattle, blessing of cattle by the farmer, making the sign of the cross over cattle, giving them a verbal blessing, pouring various raw materials (salt, splinters etc.) over the cattle, sprinkling the cattle with liquids (water, decoction from vegetables etc.). It also deals with various modifications of the phenomenon, involving the seller taking with him to the market various items (a scrubbing cloth, plant etc.) so that he had them with him or placed them on the cattle. Apart from this, magic practices included pulling out of a few of the cattles' hairs, stroking them with various objects etc. In addition there were ways of predicting the success of a sale – there was a relatively common superstition according to which if cattle crossed the threshold of the stable with their right feet, the sale would be successful, but there would be an unfavourable result if the sellers were preceded on the road to the market by a woman or a person with empty buckets (maps 1 and 2).

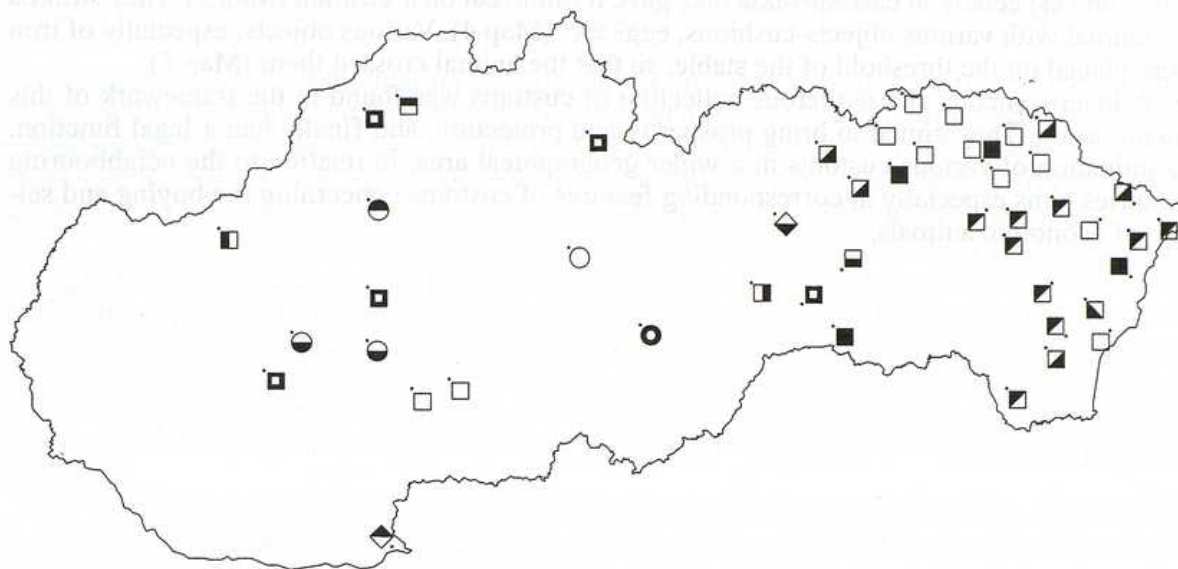
The actual act of selling and buying at the market also carried with it many customs, established norms and verbal expressions. Bargaining over the price, the method of concluding a deal, the participation of other people in the bargaining (middle-men, false buyers) were important. Various other customary elements were part of this act. For example, the chain to which the animal was attached could not be handed over or accepted by a bare hand, the animal was given with a new rope. After concluding a deal there were various customs with coins, and wishes with traditional texts were included. The seller gave the buyer some coins from the sale price for luck, which they tossed and according to which side they fell on, predicted whether the cattle were for sale or for breeding. In east Slovakia, a little alcohol (this was supposed to be three drops) was poured on different sides during a toast, and they wished each other luck while the drops do not join together. Some of the money was given to a beggar and the church, they spit, threw small coins into gardens etc.

On arrival home with an animal, they performed various actions, in which individual members of the family participated as in the previous phases. They sprinkled the animal with holy water, and especially in east Slovakia they gave it salt to eat on a cushion (Map 3). They stroked the animal with various objects-cushions, eggs etc. (Map 4). Various objects, especially of iron were placed on the threshold of the stable, so that the animal crossed them (Map 5).

A heterogeneous and numerous collection of customs was found in the framework of this phenomenon. They aimed to bring prosperity and protection, and finally had a legal function. Examination of various customs in a wider geographical area, in relation to the neighbouring countries aims especially at corresponding features of customs concerning the buying and selling of economic animals.

1 Úkony pri odchode dobytku na jarmok za účelom jeho úspešného predaja

- dobytok obhadzovali soľou
- dobytok obhadzovali trieskami
- ▣ dobytok obhadzovali smetím
- ▤ dobytok obhadzovali zrním
- ▥ dobytok obhadzovali hlinou
- ▦ gazdu obhadzovali trieskami
- ▧ gazdu a dobytok obhadzovali smetami
- ▨ za dobytkom sypali triesky
- ▩ za dobytkom sypali smetí
- smetí rozsypali okolo seba na jarmoku
- ◻ smetí vysypali cez prah na dvor
- dobytok poľfkali vodou z halušiek
- ◐ dobytok pokropili močom
- ◑ pred dobytok vysypali popol
- ◒ pred dobytok nasypali soľ
- ◓ pred dobytok vyliali vodu z byliniek

Autorka: L. Falfanová
Prameň: Výskumy EAS

Predávajúci brali zo sebou

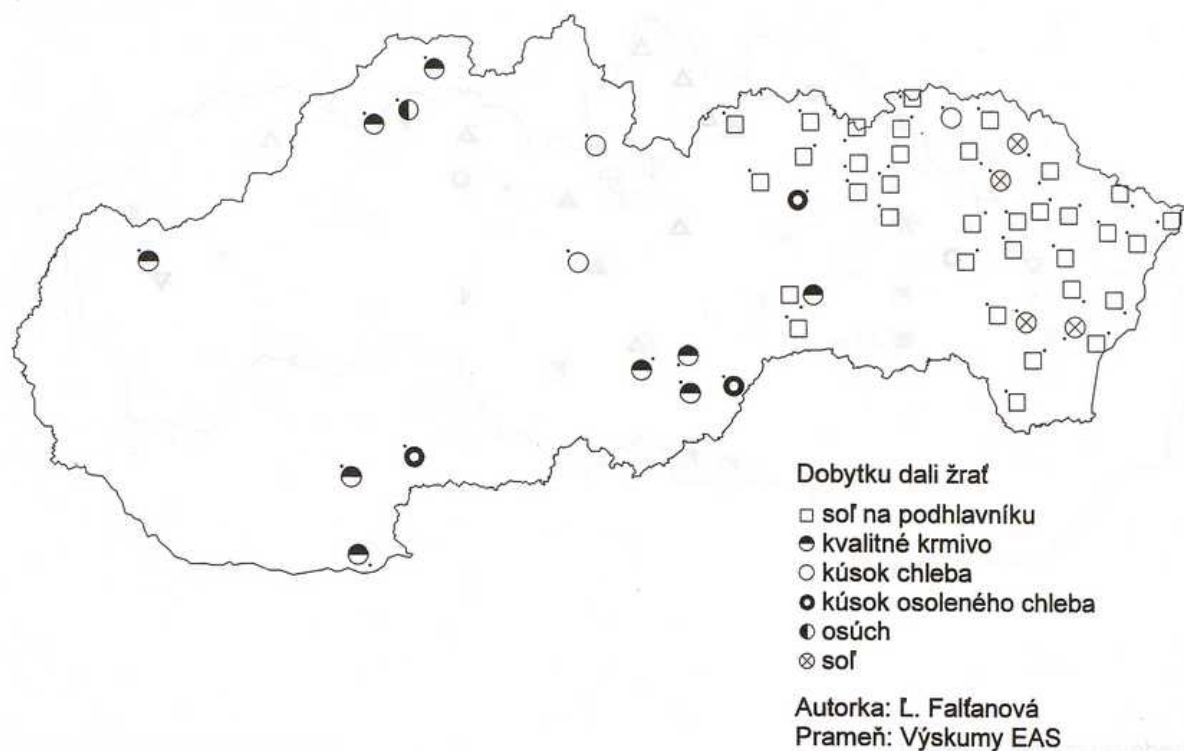
- zo svadobného koláča
- * vetvičku
- chlieb
- ▣ vechet
- ⊕ obrtlík
- ▲ stravec z koberca, handričku ukradnutú od cigánky
- ◆ motúz zo zvona
- mince
- popol
- soľ
- ⊠ smeti

Vystrihli, odstrihli dobytku srst

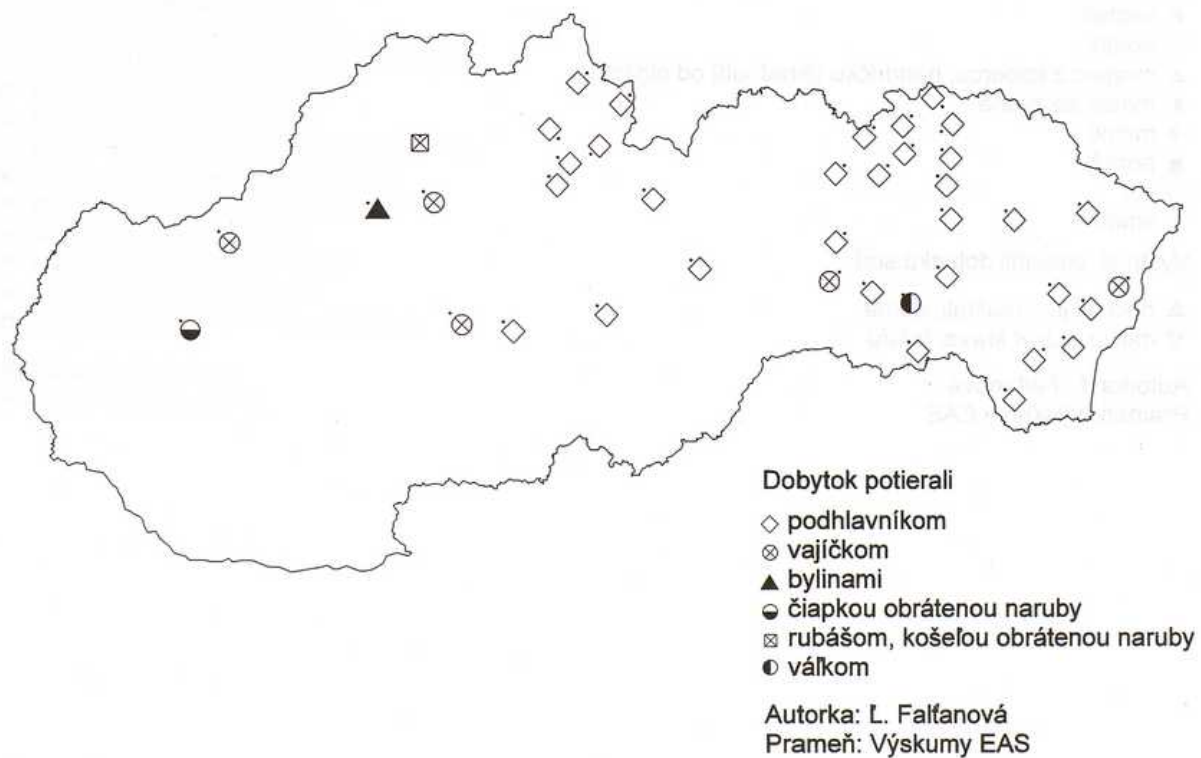
- ▲ nechali ju v maštali, doma
- ▼ dali ju zožrať krave, teľaťu

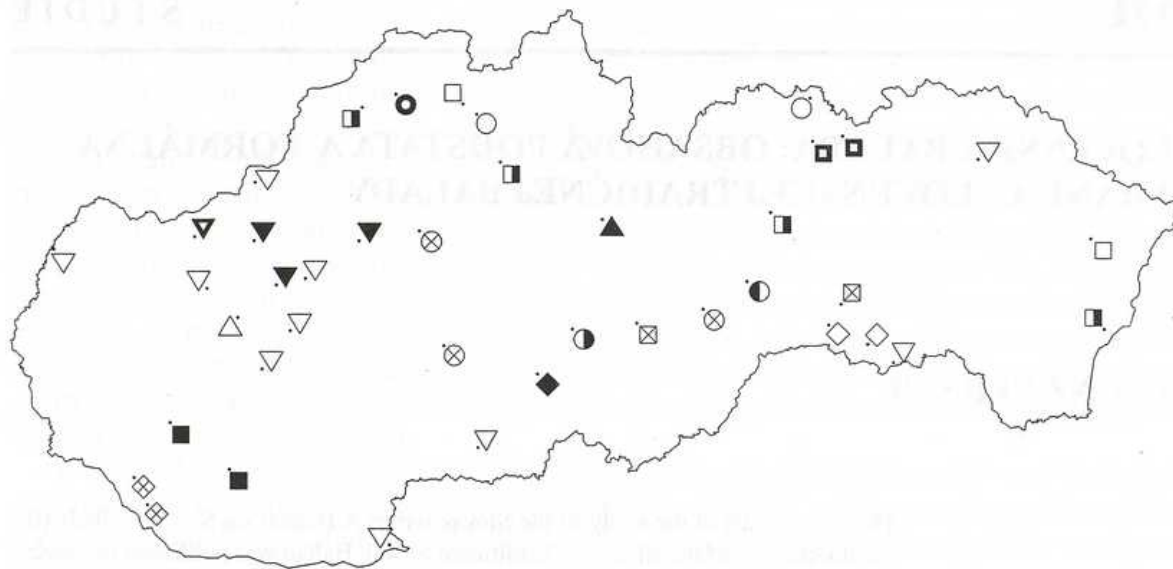
Autorka: L. Falťanová
Prameň: Výskumy EAS

3 Úkony vykonávané pri prvom príchode dobytkťa do domu

4 Úkony vykonávané pri prvom príchode dobytkťa do domu

Na prah maštale položili

- zásteru
- ⊗ vajce
- ◇ podhlavník
- ▼ reťaz
- ⊗ metlu
- ◆ popol
- △ slamu

- ▽ dobytok tlačili do stajne zadkom
- ◇ kravu podojili, koňa zapriahli
- ▣ dobytok mal prejsť do stajne pravou nohou
- dobytok priviedli do izby
- dali mu žrať osúch
- ▣ dali mu žrať soľ z podhlavníka
- ⊙ prešli s ním okolo domu, maštale
- s chlebom
- ▼ domáci si vypili alkohol
- dobytok obsypali soľou
- ▲ vytrhli niekoľko štetín z chvosta

Autorka: L. Falfanová
Prameň: Výskumy EAS

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 44, 1996, číslo 2
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 44, 1996, Number 2

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 44, 1996, No 2

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

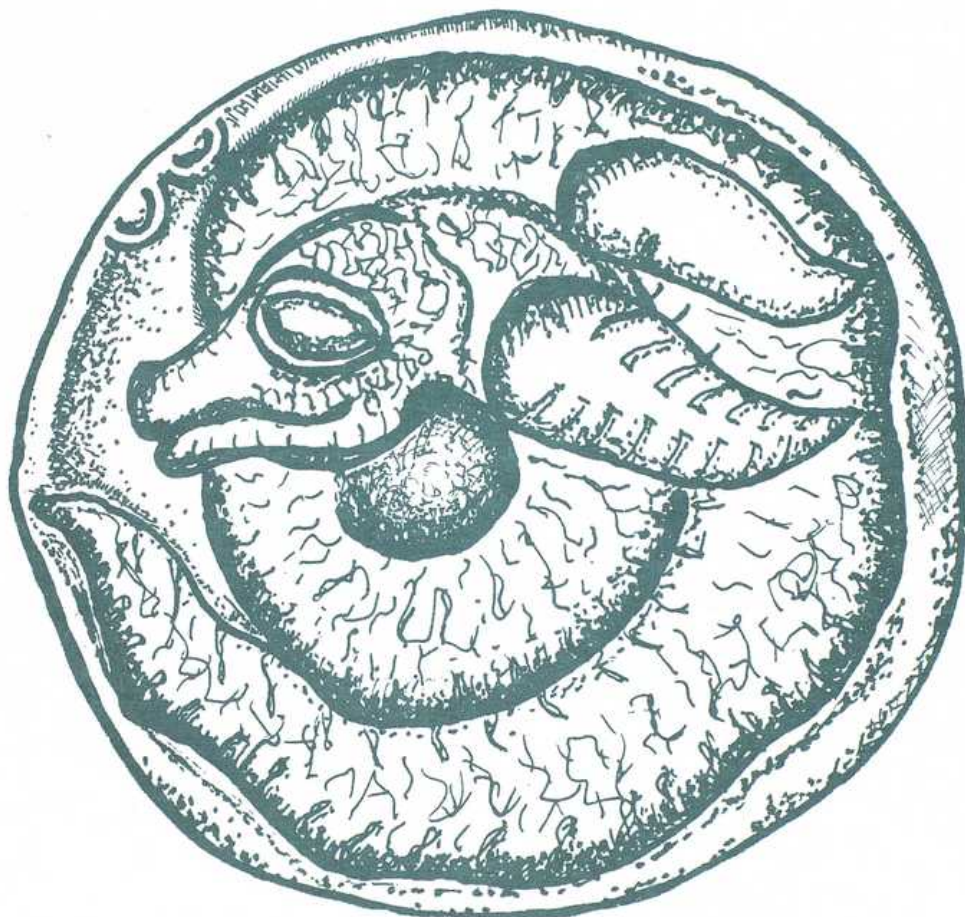
Jahrgang 44, 1996, Nr. 2

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346- RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
